

13 HISTORICKÁ GEOGRAFIE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola seznamuje s historickou geografíí, tj. vědní disciplínou, která se nachází na pomezí společenských a přírodních věd (zejména historiografie a geografie). Tato disciplína zkoumá stav, vývoj a proměny geografického prostoru v čase, dále příčiny, které tyto proměny způsobily, a jejich následky. Kapitola představuje dějiny této vědy a metody, které využívá.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly dokážete:

- definovat pojem historická geografie;
 - popsat metody využívané historickou geografíí.
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

Prostudování kapitoly vám zabere přibližně 60 minut.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Historická geografie; kartografie; mapy; veduty

13.1 Předmět bádání a dějiny disciplíny

Historická geografie je vědní disciplína, která studuje stav, vývoj a proměny geografického prostoru v čase, dále příčiny, které tyto proměny způsobily, a jejich následky. Nachází se na pomezí společenských a přírodních věd, zejména historiografie a geografie. Úzce spolupracuje také s jinými obory, mj. archeologií (zejména historickou), historickou demografií, toponomastikou, architekturou, kartografií, geodézií, geologií, botanikou, klimatologií či ekologií.

U počátků historicko-geografického myšlení stáli například Jean Bodin (přikládal velký význam vlivu geografických faktorů na společnost) a Charles Montesquieu (tvrdil, že lidstvo je podřízené vlastnostem podnebí, půdy a zeměpisné polohy). Na přelomu 16. a 17. století metody historické práce využil pro svá geografická studia Filip Clüver. V 19. století někteří autoři (Carl Ritter, Friedrich Ratzel, Arnold Heeren) dospěli k myšlence geografického determinismu, který zdůrazňoval závislost člověka na geografickém prostředí bez respektování tvořivých lidských schopností.

Tento přístup pak na počátku 20. století kritizovali zejména francouzští geografové (mj. Lucien Febvre). Od sklonku 19. století se historická geografie začala rozvíjet především v britských vědeckých kruzích (George Adam Smith, Henry Clifford Darby, Alan Baker, William Norton aj.).

K pomyslným průkopníkům historické geografie v českých zemích bychom mohli zařadit Františka Palackého a Augusta Sedláčka.

13.2 Klasifikace historické geografie a její metodologie

Klasifikace historické geografie lze provést z hlediska chronologického a tematického. Chronologické třídění však není jednotné pro historickou geografii světa. Například angloamerická historická geografie klasifikuje své poznatky vzhledem k chronologii amerických dějin. Historickou geografii českých zemí lze dělit na etapy spjaté s proměnami krajiny a aktivitami společnosti. Jedná se především o nástup zemědělství v období neolitu, vnitřní a venkovskou kolonizaci ve 12. a 13. století, zakládání rybníků v 16. století, mýcení lesů v 18. století, výstavbu silniční sítě, vodních cest a železnic v 19. století, těžbu uhlí a urbanizaci ve 2. polovině 19. století a podobně.

Tematické členění historické geografie zahrnuje dvě tematická hlediska: územní a obsahové, která se však vzájemně prolínají. Územní hledisko rozeznává historickou geografii Země, světadílů, států, zemí, jejich skupin nebo částí v současných nebo historických hranicích. Obsahové hledisko dělí historickou geografii na fyzickou, politickou, sídelní, hospodářskou a kulturní.

Historická geografie využívá pro své účely především historické, geografické a kartografické metody, metody souvisejících hraničních oborů (např. geologie, klimatologie, ekologie aj.) a také metodu dálkového průzkumu Země a přímého průzkumu v terénu.

Z historických metod jsou to zejména kritika pramenů či metody zpracování hromadných dat statistického a předstatistického období.

Z geografických metod jde především o metodu reduktivní, která může být retrospektivní (zkoumání minulých a současných poměrů v krajině jako výsledku historického vývoje) nebo retrogresivní (rekonstrukce minulé krajiny dle dochovaného stavu v současné krajině). Jinou metodou je komparace, která umožňuje srovnávání výsledků studia současných krajin pro výzkum minulých krajin stejného typu.

Velký význam má také metoda horizontálních průřezů, která vytváří konkrétní obraz prvků, jevů a změn v krajině v určité době. V současné době se rovněž využívají geografické informační systémy (GIS).

Kartografická metoda v historické geografii spočívá ve využití výsledků studia kartografických pramenů, moderních map a písemných pramenů za účelem zobrazení historického vývoje moderními kartografickými prostředky na tematických historických mapách.

Historická geografie využívá také metody souvisejících oborů, zejména některé metody zjišťování přírodních poměrů v minulosti (stav zalesnění, proměny klimatu, složení půdy aj.).

Metoda dálkového průzkumu Země a přímého průzkumu v terénu umožňuje studium zemského povrchu a jeho změn.

DALŠÍ ZDROJE

Doporučená literatura:

1. BOGUSZAK, František – CÍSAŘ, Josef: *Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století. Vývoj mapového zobrazení Československé socialistické republiky III.* Praha 1961.
2. CÍLEK, Václav: *Krajiny vnitřní a vnější.* Praha 2002.
3. ČAPEK, Richard a kol.: *Geografická kartografie.* Praha 1992.
4. GOJDA, Martin: *Archeologie krajiny.* Praha 2000.
5. HORÁK, Bohuslav: *Dějiny zeměpisu I. – II.* Praha 1954, 1958.
6. CHROMÝ, Pavel: *Výzvy pro českou historickou geografii.* In: *Historická geografie* 31. Praha 2001, s. 87–108.
7. KAŠPAR, Jaroslav: *Historická geografie jako pomocná věda historická.* In: *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 1, Z pomocných věd historických V. Praha 1982, s. 17–28.
8. KAŠPAR, Jaroslav: *Vybrané kapitoly z historické geografie českých zemí a z nauky o mapách.* Praha 1990.
9. SEMOTANOVÁ, Eva: *Historická geografie českých zemí.* Praha 1998.
10. SEMOTANOVÁ, Eva: *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí.* Praha 2001.
11. TRÁVNÍČEK, Dušan: *K vývoji české historické geografie po druhé světové válce.* In: *Historická geografie* 22. Praha 1983, s. 53–60.
12. TRÁVNÍČEK, Dušan: *Přehled vývoje české historické geografie od založení České společnosti zeměvědné až do počátku druhé světové války.* In: *Historická geografie* 4. Praha 1970, s. 164–178.
13. ZWETTLER, Otto: *Historická geografie světa. I. Evropa (15. – 17. století).* Brno 1992.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. S jakými historickými disciplínami je úzce spjata historická geografie?
 2. Kdo stojí za vznikem historické geografie v českých zemích?
 3. Které společenské a hospodářské změny ovlivnily vzhled české krajiny?
-

SHRNUTÍ KAPITOLY

Prostudováním této kapitoly se student seznámil s historickou geografii, tj. interdisciplinární vědní disciplínou, která studuje proměny geografického prostoru v čase. Poznal obory, se kterými spolupracuje, a také základní metody, které využívá.

ODPOVĚDI

Ad. 1. Historická geografie je úzce svázána mj. s archeologií (zejména historickou), historickou demografií, toponomastikou, architekturou, kartografií, geodézií, geologií, botanikou, klimatologií či ekologií.

Ad. 2. Za zrodem historické geografie v českých zemích stojí František Palacký a August Sedláček.

Ad. 3. Vliv na vzhled české krajiny měly především nástup zemědělství v období neolitu, vnitřní a venkovská kolonizace ve 12. a 13. století, zakládání rybníků v 16. století, mýcení lesů v 18. století, výstavba silniční sítě, vodních cest a železnic v 19. století, těžba uhlí, urbanizace ve 2. polovině 19. století a podobně.
